

MÎZÂNÜ'L-EDEB

Diyarbakırlı Said Paşa, Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, İstanbul 1305/1888,
384 sayfa.

*Hamza ERMİŞ**

Eser, fesahat ve belâgat ile ilgili tafsilatlı bilgilerin yer aldığı bir mukaddime ile başlamaktadır. Mukaddimededen sonra belâgat konuları üç ana bölümde işlenmekte, her bölüm de kendi içinde bir takım fasıllara ayrılmaktadır.

I. Bâb: Meânî ilmi: Mukaddime, 1. Fasil: İsnad-ı haberinin durumları, 2. Fasil: Müsned-i ileyhın hâlleri, 3. Fasil: Müsnedin durumları, 4. Fasil: Mutaallakât-ı fiilin beyanı, 5. Fasil: “Kasr”ın beyanı, 6. Fasil: “İnşa”nın beyanı, 7. Fasil: “Vasıl” ve “fasıl”ın beyanı, 8. Fasil: “İcâz”, “itnâb” ve “müsâvât”ın beyanı.

II. Bâb: Beyan ilmi: Mukaddime, 1. Fasil: “Teşbih”in beyanı, 2. Fasil: “Hakikat” ve “mecaz”ın beyanı, 3. Fasil: “İstiare”nin beyanı, 4. Fasil: “Kinâye”.

III. Bâb: Bedî ilmi: 1. Fasil: Manevî sanatlar, 2. Fasil: Lafzî sanatlar.

İLÂVE: Bazı mühim meseleler: Şiir hırsızlığı (intihâl), Kur’an’dan iktibasa dair misaller, Hadisten iktibasa dair misaller, kıssaya telmihe dair misaller, mesele telmihe dair misaller.

Müellifin şu kaynaklardan yararlandığı görülmektedir: İbn Düreyd’in *Cemhere’si*, Saadeddin Taftâzânî’nin *Mutavvel’i*, Şeyh Bahâeddin es-Sübki’nin *Arûsu’l-Efrâb’i*, Hafâcî’nin *Sırru’l-fesâha’sı*, İbnü’n-Nefis’in *et-Tarîke ile’l-Fesâha’sı*, İmam Suyûtî’nin *el-Müzhib’i*.

* Arş. Gör. Dr., Sakarya Ü. İlahiyat F. Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı,
hermis@sakarya.edu.tr

Önemli şairlerin şiirlerinden, yeri geldikçe eleştirilere de yer vererek çok miktarda örneklerle belâgat konularını işlemektedir. Şiirlerinden örnekler sunduğu şairlerden bazıları şunlardır:

Nefî, Nedim, Nabi, Nüzhet, Sultan Süleyman, Şeyh Galip, Ca'fer Çelebi, Haşmet, Hayri, Zekaî, Şeref Hanım, Ragıb Paşa, Rüşdi, Ruhi Bağdadî, Okçuzade, Şâhi, Fuzûlî, Şeyh Niyazî, Ahmedî, Bakî, Şeyhülislam Yahya Efendi, İbn Kemal, Sünbülzade Vehbi, Ebu's-Suud, Fıtnat Hanım, Emetullah Hanım, *Marifetname* yazarı İbrahim Hakkı.

Said Paşa, belâgat konusunda Türkçe'yle ilgili değerlendirmeler ve görüşler de ileri sürmektedir. Türkçe yazım ve söyleyişteki belâgat anlayışını ifade ettiği için bu açıklamalardan bazılarını sunmanın uygun olacağını düşünüyoruz:

“Araplarca her biri aslen ve zevken (zevk bakımından) tenafürden salim olan fasih lafızları Arapça ibarelerde, harfleri tecvide riayetle mahreçlerine uygun okumak, zevk bakımından bize ne kadar latif gelirse; Türkçe ibarelerdeki aynı harfleri tecvit ile aslı mahrecine uydurarak okuyacak olsak o kadar sıklet ve tenafürü hâvî görünüp özel zevkimiz, adetimize uygun konuşmaya tesadüf etmedikçe, lafızlarda fesahat hissedemez.” Dedikten sonra müellif, okuma ve yazma öğrenmeye yeni başlayanların imlâyı öğrenmede çektikleri güçlüğü de bu duruma bağlamaktadır. (s. 19) Burada söylenenler, Türkçe'nin Arapça harflerle yazıldığı bir döneme aittir. Arapça harflerle yazılan Türkçe ibarelerde, harflerin Arapça'daki mahreçlerine uygun telaffuz edilmesi, müellifin “adetimize uygun konuşma” diye ifade ettiği Türkçe fonetiğine uygun düşmemektedir. Türkçe konuşan insanlar, asırlarca yazıda Arapça harfleri kullanmakla birlikte Türkçe'nin fonetiğini muhafaza etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim okurken her bir Arapça harfi aslı mahrecine uygun telaffuz edebildikleri hâlde konuşmada böyle yapmamalarını, dil zevklerine uygun söyleyişi seçmeleri, olarak izah etmek mümkündür. Meselâ, Arapça'da üçer tane “s”, “h” ve “z” harfine karşılık Türkçe söyleyişte birer karşılıkları bulunmaktadır. Hatta Türkçeleşmiş pek çok Arapça kaynaklı kelime bulunan “dat” harfleri “z” sesiyle söylenmiştir. Örnek: hazır, ramazan, zayıf, ziya, ziyafet,...vb. “ziyade” kelimesindeki “z” sesiyle “ziyafet” kelimesindeki “z” sesi Türkçe söyleyişte tek bir harfle karşılırken, Arapça asıllarında birincisinin ilk harfi, keskin “z” (ز); ikincisinininki “dat” (ض) harfidir. Bu konuyla ilgili pek çok örnek vermek mümkündür. Müellifin yukarıdaki sözlerine, böyle bir açıklama getirdikten son-

ra, fesahat ve belâgat değerlendirmeleriyle ilgili seçtiğimiz örnekleri sunmaya devam edebiliriz:

“Belâgat alimlerinden bazıları, işitildiği vakit insan tabiatına çirkin gelen kullarıdaki lafızları da fasih lafızlardan saymazlar. Türkçe lafızlardan “kusmak” ve “kusuntu yemek” lafızları gibi.” (s. 28)

“Edebiyat ve normal konuşma dilimizde kullanılan “kulları, kulunuz, bendeleri, abd-i memlükleri, köleleri” gibi lafızlar, çok yaygındır. Eski İranlılarda, küçüklerin büyükler esaretinde bulunması bir âdetti. O âdet, İslâm’a girdikten sonra her ne kadar kayboldu ise de İranlılar, eski âdetlere taalluk eden lafızların kullanımına devam ettiler. Şiir ve nesir edebiyatı bakımından İran şair ve ediplerinin eserleri me’hazimiz (kaynağımız) olduğundan oralarından bizim nesir edebiyatımıza sirayet etmiştir.” Bu açıklamaların ardından müellif, bu tür sözlerin hâla edebiyatımızda devam etmesini teessüfle karşıladığını belirtmektedir. (s. 30-31)

“Bir mana için bazen bir kelime bulunur. O kelime fasih olmasa da yerine kullanılacak başka bir kelime bulunamazsa, zarurî olarak kullanılır. Bu suret bizim lisânımızda dahi caridir. Mesela: “kırk” lafzı sıklet ve tenafürü hâvî iken onun yerine kullanılacak eş anlamlı lafız olmadığından zarurî olarak kullanılır.” (s. 32)

“Lisânımızda “çay” ve “ırmak” lafızları yekdiğerinin mürâdifî (eş anlamlısı) olup harflerinin terekübü itibarıyla hiffet ve sıkletçe aralarında tercih sebebi yoktur. Binaenaleyh üç harfli olan “çay” lafzı, lisânımızda mevcut ve çok kullanılmakta iken onu bırakıp da harfleri daha çok olan “ırmak” lafzını kullanmak efsahtan fasihe udûldür (daha fasih olandan fasih olana dönüştür).” (s. 32)

“Od (ود)” lafzı aslen lisânımızda mevcut ve “ateş” lafzı Farsça’dan alınmış olup yekdiğerinin müradifi olmak üzere ikisi de lisânımızda kullanılmakta ve harflerin terekübü cihetiyle sıklet ve hiffetçe dereceleri müsâvî iken “od” lafzı tek başına kullanıldığında, insan ödü müdür (çünkü Arapça harflerle yazıldığında “öd” okunmaya da müsaittir), Yoksa ateş midir, bilinemeyeceği için ateş lafzı, “od”dan daha uzun olduğu hâlde kullanım bakımından kapalıktan uzak oluşu sebebiyle manasındaki tahsis tercih sebebi kabul edilerek, kullanımında çokluk ve od kelimesinin kullanımında terke yakın bir azlık hâsıl olmuştur.” (s. 32-33)

“Zincirleme izafet, Arapça’da yerine göre söze güzellik bile kattığı hâlde lisânımızda ikiden fazla olursa, Türkçe tamlamalarda gunne sesi olduğu için mutlaka ağırlık meydana gelir.” (s. 34-35) Müellifin açıklamasına göre, Türkçe isim tamlamalarında ağırlık meydana gelmemesi için ikiden fazla kelimenin tamlamada bulunmaması gerekmektedir. Buna göre, “babamın dayısının oğlunun oğlu” tamlamasının yerine, “babamın dayısının torunu” veya “babamın dayısının oğuldan torunu” gibi söyleyişlerle gunnedden kaçınma yolunun tercih edilebileceği, söylenebilir.

Müellif, sözdeki mana lafız ilişkisiyle alakalı olarak da şu açıklamaları yapmaktadır: “Sözün bir araya getirilmesinde lafızlar manaya tâbi olmalıdır. Manalar lafızlara tâbi kılınmamalıdır. Zira manalar seciyye-i hususiyyesi ile tereküb eylediği vakit, tabî olarak kendine lâyük olan lafızları talep eder. Mananın kendi seciyyesinden yüz gösteren lafızlar mevridine uygun olur ki, bu surette mana, kalpleri kendine çeken bir sevgili; lafızlar o sevgilinin üzerinde mergûb bir elbise gibi görünür. Ulvî olmayan bir manayı güzel lafızlarla anlatmak, çirkin bir şahsı güzel kadınlara mahsus elbise ve süs eşyalarıyla donatmak gibidir.” (s. 40)

İçinden bazı örnekler sunarak tanıtmaya çalıştığımız eserin, dil, edebiyat ve belâgat sahalarına ilgi duyan kişilerin istifade edebileceği kıymetli bir eser olduğunu söyleyebiliriz.